

Січі 30-тисячного корпусу Л. Неплюєва та Г. Самойловича, все одно табір мав бути розтягнутий не на один кілометр [Востоков, К.С. с. 277]. Це в цілому заважає точніше встановити місце проведення Коломацької ради. З огляду на наступне свідчення П. Гордона – «... разбили стан в круглом вагенбурге на дальнем, возвышенном берегу; бояре Ал. Семен. Шеин и кн. Влад. Дмитр. Долгорукий стояли справа от нас, а гетман и боярин князь Константин. Осип. Щербатов – по левую руку, со своими войсками в круглых вагенбургах» [11, с. 145] – можна тільки вказати, що Коломацька рада, швидше за все, відбулась в південній частині пропонуваного району.

ПОСИЛАННЯ

1. Коваленко В. З історії формування Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» в м. Батурин / В. Коваленко // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: зб. наук. пр. – Київ, 2016. – Вип. 25. – С. 410–419.
2. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба / О. Оглоблин. – Нью-Йорк – Париж – Торонто: Видання Організації Оборони Чотирьох Свобід України – Ліги Визволення України, 1960. – 412 с.
3. Кентржинський Б. Мазепа / Б. Кентржинський. – К.: Темпора, 2013. – 496 с.
4. Крупницький Б. Гетьман Іван Мазепа та його доба / Б. Крупницький. – К.: Грамота, 2008. – 352 с.
5. Таїрова-Яковлева Т. Іван Мазепа і Російська імперія. Історія «зради». К.: ТОВ «Видавництво «КЛІО»», 2013. – 403 с.
6. Павленко С. Іван Мазепа / С. Павленко. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2003. – 416 с.
7. Історія міст і сіл Української РСР. Харківська область [Голова ред. колегії П.Т. Тронько]. – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1966. – 1086 с.
8. Горобець В. Влада та соціум Гетьманату. Дослідження з політичної і соціальної історії ранньомодерної України / В. Горобець. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – 271 с.
9. Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709 / Т. Мацьків. – Мюнхен, 1988. – 287 с.
10. Багалей Д. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства / Д. Багалей. – М.: Императорское общество Истории и Древностей Российских при Московском университете, 1887. – 634 с.
11. Дневник, 1684–1689 / Патрик Гордон; пер. с англ., стаття і примечания Д.Г. Федосова; [отв. ред. М.Р. Рыженков]. – М.: Наука, 2009. – 339 с.
12. Величко С. Літопис: В 2 т. – Т. 2 / Пер. з книжної української мови, вст. стаття, комент. В.О. Шевчука; Відп. ред. О.В. Мишанич. – К.: Дніпро, 1991. – 647 с.
13. Юхно І. «Коломацькі статті» підписані поблизу Чутового / І. Юхно // Полтавський вісник. – 24 серпня 2012. – № 34 (1206). – С. 22.
14. Востоков А. К истории первого крымского похода. / А. Востоков // Киевская старина, 1886. – № 2. – С. 267–278.

Мамалага В.В. Попытка локализации места проведения Коломацкой рады 1687 р.

В статье предпринята попытка локализации места, где 25 июля 1687 г. была проведена казацкая рада, на которой гетманом Войска Запорожского был избран Иван Мазепа.

Ключевые слова: Коломацкая рада, И. Мазепа, р. Коломак, Крымский поход, выборы гетмана, 1687 г.

Mamalaha V.V. Attempt of localization of the venue of Kolomak meeting in 1687 year.

In article an attempt of localization of the place where the Cossack Council has been carried out on July 25, 1687 on which hetman of Zaporizhian army Ivan Mazepa has been elected, is made.

Key words: Kolomak meeting, I. Mazepa, river Kolomak, the Crimean campaign, elections of the hetman, 1687.

29.02.2017 р.

J

УДК 94(477):631.11(347.962)«16/17»

Л.В. Лесик

ЗЕМЕЛЬНІ ВОЛОДІННЯ НІЖИНСЬКОГО МІСЬКОГО МАГІСТРАТУ XVII–XVIII СТ.

В дослідженні визначено межі міста Ніжина XVII–XVIII ст., що були закріплені грамотою на надання місту магдебурзького права. Також визначено перелік сіл, що знаходилися у володінні магістрату, що підтверджувалося іншими конфірмаційними універсалами. Наведено приклади про приналежність магістратських сіл іншим власникам, обкладення таких сіл податками.

Ключові слова: Ніжин, магістрат, село, ранг.

Головним аспектом у вивченні минулого українського міста є його територія. Визначення меж цієї території – одна з підвалин розвитку самоврядних міст. Вони устанавлювалися із запасом, адже місто розросталось, надаючи землі у користування міщанам для господарських потреб (городи, сіножаті та інше).

Початок дослідження самоврядування українських міст поклали М. Владимирський-Буданов, О. Кістяківський, В. Антонович. Продовжили та поглибили цей напрямок Д. Багалій, М. Василенко, О. Лазаревський, Д. Міллер, П. Клименко, В. Дядиченко, О. Компан, Г. Швидько та інші [1]. Їх плідна робота оформилася у низку праць, яка висвітлює організацію самоврядування на магдебурзькому праві, діяльність міської влади та життя міщанських громад протягом другої половини XVII – XVIII ст. на терені Лівобережної України.

Проте деякі питання залишилися поза увагою дослідників, серед яких слід згадати проблему земельних володінь Ніжинського міського магістрату. Основним завданням нашої роботи є визначення меж цих земель та сіл, що належали до Ніжинського міського магістрату.

Вперше межі Ніжина та закріплення за ним певних територій були визначені при наданні місту права на самоврядування. Магдебурзьке право передбачало виділення земель на потреби міського уряду та міста, що чітко окреслили межі міста. Розподілом нижче згаданих ґрунтів займався підсудок Смоленський, ревізор його величності Ієронім Цеханович, який і здійснив ґрунтові надання Ніжину 26 травня 1624 р. Так, у копії грамоти Яна-Казимира, зробленої у XVIII ст., знаходимо запис про те, по яких межах проходить кордон міських ґрунтів, наданих разом із магдебурзьким правом: «Граница тех ґрунтов меских нежинских починается от двух девиц речок, где те речки девицы разбились и граничат Носовку с Нежином от коли граница нежинская идет одной девицей Кропивной речки и наблизша которая с Крапивной сходит и там же обе в усть впадает реке Остер, далее по болоту Плоское болотом Плоским в гору с одной стороны того болота к дороге Черниговской ниже Нежина и болотом Плоским к Чернигову идучи та дорога до речки Смолянки, Смолянка до Сацевой рудки аж до ґрунту Колчевского и мимо буду Якова Нема суходолом до Березовой речки, а рыбаца о границе с Сиволожем городыщем, от рыбаца в реку Устрь, мимо Печи лес, з Печей лесов в Химовку речку, тая Химовка идет аж под татарскую могилу про-

сто а исмо Ржавець о границе з Дорогинским грунтом через реку Кропивную мимо Ржавець и мимо Обсковку реку до тих же девиц от коль ее граница зачала» [2, арк. 53–53 зв.]. Згадані землі знаходилися в окрузі сіл Володькова Дівиця, Крапивне, Синяки, Мильники, Березанка, Липів Ріг, Переяслівка, Хороше Озеро, Печі, Кагарлики, Кунашівка, Пашківка, Курилівка, Талалаївка [3, с. 305]. З цих земель на утримання міського уряду було відпущено: на війтівство 20 волок (1 волока = 2137,39 га), на бурмістрів – 12 волок, на писарів – 4 волоки, на ратушний фільварок – 30 волок і млин Овдівський на річці Остер [4, с. 305].

Універсал гетьмана Івана Мазепи від 11 січня 1698 р. чітко визначив права і привілеї ніжинських міщан. Гетьман дозволяє магістрату володіти наступними селами, що здавна були у ратушному володінні: Хороше Озеро, Кагарлики, Синяки, Печі, Крути та Кунашівка [4, с. 55], [5, с. 78].

Та не завжди згадані вище ратушні села були у володінні ніжинського магістрату. Так село Кунашівка певний час перебувало у володінні прийшлого з-за Дніпра Кунаша і тільки за війтівства О. Цурковського (до 1672 р.) перейшло під владу Ніжинського міського уряду, а 1698 р. було вписано у жалувану грамоту [5, с. 79]. Село Синяки, навпаки, здавна належало до магістрату, але за полковництва росіянина Петра Толстого (1719–1729 рр.) було передано у володіння полкового ніжинського осавула Мойсея Левицького, потім – полкового писаря Леонтія Гроновського, після якого повернуто до володіння Ніжинської ратуші та вписано до жалуваної грамоти 1698 р. [5, с. 80]. Також відомо, що ратушним селом Печі певний час володіли писарі Ніжинського міського магістрату Драбко та Кониський, але жалуваних грамот не мали [5, с. 81]. Існує інформація про володіння ратушею ще одного села під назвою Хвостики, але грамоти на нього уряд не мав [10, с. 79].

Ревізією 1779 р. описано і частину магістратських володінь. Так в селі Крути, що значилося у Заньківській сотні, знаходилося 78 дворів, в яких було 108 хат та 2 хати без двору. В тій самій Заньківській сотні в селі Кагарлики налічувалося 89 дворів, в них – 135 хат. У сусідній Прохорській сотні знаходилося магістратське село Печі з 61 двором та 143 хатами [6, арк. 9 зв.–10]. У Прохорській сотні було одне з найбільших магістратських сіл Хороше Озеро, в якому налічувалося 118 дворів з 230 хатами та 57 хат без дворів [6, арк. 10 зв.–11].

За описом 1666 р. село Плоске значилося як магістратське володіння Ніжинського уряду, причому взято було війтами на рангове володіння. У часи володіння ніжинськими війтами в селищі знаходилось близько 20 дворів [4, с. 100].

У ревізії населення Ніжинського полку міститься повідомлення про приналежність ратушних сіл іншим власникам. Так село Кунашовка, в якому проживало 48 селян, належало ратуші [7, арк. 25 зв.], а ратушне село Липів Ріг, що мало б належати урядникам магістрату, належало бунчуковому товаришу Василю Жураковському, який, очевидно, був родичем ніжинського полковника Жураковського [7, арк. 25 зв.].

Під час вирішення справи, в якій міський магістрат про-

хав відмінити відкуп збору до військового скарбу з маєтків магістрату, він апелював до попередньо наданих підтверджувальних царських грамот та останньої, підписаної Анною Іоанівною від 23 лютого 1736 р., «на право магдебургское на вольности и на всякие приходы» [8, арк. 2]. Серед матеріалів справи міститься указ Сенату, в якому значиться «по силе вышеозначенных жалованных грамот, королевских привилеив и гетьманских уневерсалов право суда магдебургского и вольностям быть в Нежине попрежнему, а на ратуше Нежинскую апелляцию иметь в Генеральной войсковой канцелярии данным и той ратуше селам, а именно Плоскому, Синяка, Хорошому Озеру, Крутам, Печам и Кагарлыкам с мельницами и селу Кунашевке и мельницам на реке Остре на гребле меской, да на той же реке на гребле Овдеевской двум колесам мучным а одному ступном и другими угодыями быть при той Нежинской ратуше по прежнему» [8, арк. 4 зв.].

Численні гетьманські універсали свідчать про певні проблеми, що виникали у магістрата з земельними володіннями. Гетьмани зазвичай підтверджували давні привілеї, інколи вносили свої доповнення та корективи. Одним з таких оборонних універсалів є універсал гетьмана Івана Скоропадського, виданий у Глухові в жовтні 1717 р. писарю ніжинського магістрату Григорію Кониському. Цьому універсалу передувало прохання самого писаря, в якому він повідомляв, що ніжинські полковники Лук'ян Жураковський, Петро Толстой та Іван Хрущов видали іменні укази на оборону його майна. Оскільки земля писаря знаходилася біля села Переходовка, а млин стояв на річці Смолянці, що територіально відносилось до Мринської сотні, то Кониський боявся претензій на своє майно з боку сотника Мринського із старшиною та отамана Переходовського. В універсал крім зазначених земель вписали також ґрунти, куплені в Ніжині [9, арк. 11–15].

Богданом Хмельницьким у 1652 р. був виданий універсал про взяття під охорону «добр» ніжинських війта, бурмістра та інших осіб [10, с. 268–269]. Що конкретно охоронялося – невідомо.

На жаль, не всією землею магістрат володів і в самому місті. Так у скаргах на полкову канцелярію міський магістрат повідомляє про деякі землі, що відносились до його юрисдикції «од Новомеской брамы под валом замковым повз крайние лавки и бывшую при полковой канцелярии устроенную до пожара для пушек полковых шопу к острогу бивши при самом конци той шопи устроенный до амбару прозываемых Колода магистратских, а од оной Колоды до самого мосту идучого мимо полковую канцелярию и к Крупицкой браме единственно все магистратские по силе вышеписанных крепостей» [11, арк. 1 зв.].

Отже, територіальні межі міста Ніжина було визначено у 1624 р. Частина цих земель перебувала у власності магістрату та була надана урядникам на ранг. Інша частина переходила до приватних володінь старшини. Саме в такому випадку власники просили оборонні універсали, аби повернути втрачене.

ПОСИЛАННЯ

1. Владимирский-Буданов М. Німецьке право в Польщі й Литві / М. Владимирський-Буданов // Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV–XVIII в. – Львів: Друкарня Наукового товариства імені Шевченка, 1904. – Ч. 2. – С. 3–308; Кистяковский А. К вопросу о Магдебургском праве / А. Кистяковский // Права, по которым судится малороссийский народ 1743 г. – К.: Университетская типография, 1879. – С. 83–110; Його ж. О законах, действовавших в Малороссии / А. Кистяковский // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. – К., 1888. – Кн. 2. – С. 6–11; Антонович В. Українські міста / В. Антонович // Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV–XVIII в. – Львів: Друкарня Наукового товариства імені Шевченка, 1904. – Ч. 2. – С. 309–385; Багалій Д. І. Магдебурзьке право на Лівобережній Україні / Д. Багалій // Розвідки про міста та міщанство на Україні-Руси в XV – XVIII в. Частина 2. – Львів: Друкарня Наукового Товариства імені Шевченка, 1904. – С. 386–442; Василенко Н. П. Право магдебургское / Н. Василенко // Энциклопедический словарь. Издатели Ф. А. Брокгауз и И. А. Ефрон. – СПб.: Типография Акционерного общества Брокгауз-Ефрон, 1898. – Т. 24. – С. 890–896; Лазаревский А. Описание Старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления / А. Лазаревский. – К., 1893. – Т. 2 Полк Нежинский. – 512 с.; Миллер Д. П. Очерки из истории юридического быта Старой Малороссии. Суды земские, городские и подкоморские в XVIII в. / Д. Миллер // Сборник Харьковского историко-филологического общества. – Харьков, 1896. – Т. 8. – С. 63–244; Клименко П. Місто і територія на Україні за Гетьманщини 1654–1765 рр. // Записки історично-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук. – К., 1926. – Кн. 7–8. – С. 1–36; Дядиченко В. А. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст. / В. А. Дядиченко. – К.: Видавництво АН УРСР, 1959. – 532 с. Компан О. Міста України в другій половині XVII ст. / О. Компан. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 387 с.; Швидько Г. К. Універсали гетьманів як джерело з історії українських міст / Г. Швидько // Сіверянський літопис. – 1997. – № 3. – С. 42–46; Її ж Органи міського самоуправління Гетьманщини та особливості документації їх канцелярій / Г. Швидько // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 1999. – Вип. 7. – С. 19–23.
2. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі ЦДАК), ф. 786, оп. 1, спр. 2, 62 арк.
3. Петровський М. Надання Ніжину магдебурзького права у 1625 р. / М. Петровський // Чернігів і Північне Лівобережжя. – К., 1928. – С. 301–314;
4. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления / А. Лазаревский. – К., 1893. – Т. 2 Полк Нежинский. – 512 с.
5. Василенко Н. Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка 1729 – 1730 гг. / Н. Василенко – Чернигов, 1908.
6. Институт Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського ф. 1, спр. 64329, 40 арк.
7. ЦДАК, ф. 51, оп. 3, спр. 4284, 154 арк.
8. ЦДАК, ф. 51, оп. 3, спр. 7551, 6 арк.
9. ЦДАК, ф. 51, оп. 3, спр. 1024, 44 арк.
10. Документи Богдана Хмельницького (1648–1657) / І. Крип'якевич та І. Бутич. – К., 1961. – 740 с.
11. ЦДАК, ф. 51, оп. 3, спр. 17559, 14 арк.

Лесик Л.В. Землевладення Нежинського городського магістрата XVII–XVIII в.

Вислідом дослідження встановлено межі міста Нежина XVII–XVIII ст., які були закріплені грамотою на магдебургське право. Також визначено список сіл, що належали до володінь магістрата, що підтверджувалося іншими конфірмаційними універсалами. Приведено приклади належності магістратських сіл другим володарям, наложених податей на магістратські села.

Ключевые слова: Нежин, магістрат, село, ранг.

Lesyk L.V. Land ownership of Nizhyn city magistrate in XVII–XVIII centuries

The study determined the city Nizhyn in XVII–XVIII century which were determined by the letter of Magdeburg law. The list of villages which were in the possession of the magistrate, as confirmed by other confirmation universals. Examples of the ownership of magistrates' villages to other owners and the imposition of taxes on magistrate villages are given

Key words: Nizhyn, Magistrate, village, rank.

10.03.2017 р.

j

УДК 929: 94 (477. 52) (045)

С.А. Токарев

**ГЛУХІВСЬКИЙ СОТЕННИЙ СТАРШИНА
ФЕДІР ОМЕЛЯНОВИЧ**

У статті висвітлено життєвий шлях Федора Омеляновича, його походження, кар'єру у складі козацької старшини Глухівської сотні Ніжинського полку, службові обов'язки, адміністративну діяльність та майнове становище.

Ключові слова: Федір Омелянович, Ніжинський полк, Глухівська сотня, сотенна старшина, Генеральна військова канцелярія.

Помітне місце у дослідженнях з історії Української козацької держави другої половини XVII–XVIII ст. займають студії, присвячені персональному складу козацької старшини полкового і сотенного рівня. Проте на сьогодні у вітчизняній історіографії з огляду на прогалини у джерельній базі практично відсутні студії, присвячені представникам сотенної старшини.

Серед адміністративно-територіальних одиниць Гетьманщини помітне місце завдяки своєму столичному статусу посідала Глухівська сотня Ніжинського полку. Життєвий шлях місцевих сотників П. Уманця [1] та О. Туранського [2] на сьогодні висвітлений у ряді розвідок. Серед представників місцевої соціально-політичної еліти заслуговує на увагу Федір Омелянович, котрий пройшов усі щаблі службової кар'єри у складі козацької старшини Глухівської сотні.

О. Лазаревський у своїх дослідженнях дав високу оцінку діловим якостям цього урядовця, зазначивши, що «Омелянович своєю расторопністю виділявся из ряда мелкой старшины» [3, с. 425]. На нашу думку, передумовою успішної службової кар'єри Ф. Омеляновича було його походження зі шляхти гербу «Колюмна» [4, с. 554], що зумовило отримання ним пристойної освіти і належної підготовки для участі в адміністративній діяльності [3, с. 425]. У родовому гербі Омеляновичів на щиті у червоному полі була зображена біла колона. Нашоломником герба слугувала колона, оповита лавровими гілками [5, с. 124].

Народився Федір Омелянович Омелянович приблизно у 1672 р. [4, с. 554]. Вже у 1692 р. він перебував у поході під командуванням чернігівського полковника Я. Лизогуба, під час якого брав участь в облозі фортеці Кизикермен і спустошенні татарських поселень поблизу Дністра. Згодом Ф. Омелянович узяв участь у відсічі нападу загонів Петрика на українські міста, поході у пониззя Дніпра, обороні фортець Тамань і Ослам від нападів турецьких і татарських військ. Взимку 1692–1693 рр. Ф. Омелянович перебував у команді глухівського сотника В. Ялоцького, яка охороняла м. Грунь Гадяцького полку від можливих нападів татарської орди [3, с. 424–425; 6, арк. 60 зв. – 61].

Протягом 1699–1721 рр. Ф. Омелянович посідав уряд глухівського сотенного писаря [7, с. 95]. Важливість і престижність цієї посади полягала в тому, що глухівські сотенні писарі зазвичай залучалися до виконання важливих державних доручень [8, с. 270]. Відтак, вже на